

BOOK REVIEW

Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι

Συγγραφέας: HEIDEGGER MARTIN

Σελίδες: 80

Έτος Έκδοσης: 2008 (1952)

Εκδοτικός οίκος: Πλέθρον, Αθήνα.

Πρωτοσυνάντησα αυτό το βιβλίο σε μια από αυτές τις συνήθεις περιηγήσεις στα βιβλιοπωλεία, όπου πας χωρίς ουσιαστικό σκοπό και σκοντάφτεις πάνω σε θησαυρούς που δεν θα ανακάλυπτες ποτέ παρά ίσως μόνο τυχαία....

Τίτλος του βιβλίου «Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι» του Martin Heidegger από τις εκδόσεις Πλέθρον το 2008. Όπως αναφέρει ο μεταφραστής, Γιώργος Ξηροπαίδης, στην εισαγωγή, η ομώνυμη διάλεξη εκφωνήθηκε στις 5 Αυγούστου του 1952, στην γερμανική πόλη Ντάρμστατ, στο πλαίσιο ενός κύκλου συνομιλιών με θέμα «Άνθρωπος και Χώρος» που απευθύνονταν κυρίως σε αρχιτέκτονες. Τα πρακτικά των συζητήσεων δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά το 1952, και από τότε επανεκδόθηκαν πολλές φορές και μεταφραστήκαν σε δεκάδες γλώσσες. Στα αγγλικά, το έργο δεν

απαντάται πια μόνο του αλλά συμπεριλαμβάνεται στην αναθεωρημένη έκδοση του *Basic Writtings*, Martin Heidegger από την Routledge (1993).

Θέμα του βιβλίου η βαθύτερη σχέση του ανθρώπου με τον χώρο, και πιο συγκεκριμένα η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο κτίζειν και στο κατοικείν, ανάμεσα στον τόπο και στον χώρο και η έννοια της ανεστιότητας ως ανάγκης.

Η δομή του βιβλίου καθορίζεται από τα τρία βασικά ερωτήματα της επιχειρηματολογίας του γερμανού στοχαστή.

1. Τι είναι το κατοικείν;

Για την απάντηση σε αυτό το ερώτημα ο Heidegger χρησιμοποιεί την γλώσσα ως γνωστικό εργαλείο, καταφεύγοντας δυο φορές στην ετυμολογική ανάλυση. Την πρώτη φορά, μέσα από την ετυμολογική αναζήτηση της αρχικής ρίζας των λέξεων «κτίζω» και «κατοικώ», ο Heidegger, βάζοντας τα θεμέλια της στοχασμού του, τονίζει ότι η ετυμολογία των λέξεων *Bauen* (κτίζω) και *Buen* (κατοικώ) προέρχεται από διαφορετικές «εκδοχές» της λέξης *Bin* που σημαίνει «είμαι». Μέσα λοιπόν από την εννοιολογική αναζήτηση των λέξεων ο Heidegger συνδέει την ύπαρξη, το είμαι με το κτίζειν και το κατοικείν τονίζοντας ότι αυτές οι δυο δραστηριότητες συνδέονται μεταξύ τους με τη σχέση σκοπού και μέσου. «*Το κτίζειν [λοιπόν] είναι κατ'ουσίαν κατοικείν*» και «*το κατοικείν είναι ο τρόπος με τον οποίο οι θνητοί είναι πάνω στην γη*». Με άλλα λόγια «*δεν κατοικούμε επειδή έχουμε κτίσει, αλλά και έχουμε κτίσει, καθόσον κατοικούμε, δηλαδή είμαστε ως οι κατοικούντες*» (σελ.33).

Στην συνέχεια, ο Heidegger καταφεύγοντας για δεύτερη φορά στην ετυμολογική και εννοιολογική ρήση της γλώσσας, ερευνά την έννοια της παραμονής και της διαμονής όπως αυτές εμπεριέχονται στη γοτθική σημασία του *wunian*, οι οποίες συνδέονται με τις έννοιες της ικανοποίησης, της ειρήνης, της ελευθερίας, της προστασίας, της διαφύλαξης, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι *«το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του κατοικείν είναι το φείδεσθαι»* (σελ.37). Σε αυτό ακριβώς το σημείο, και πάντα μέσα στο πλαίσιο του φείδεσθαι, ο Heidegger συνδέει το κατοικείν με το αρχέγονο, με το τετραμερές αποτελούμενο από την γη, τον ουρανό, τις θεότητες, τους θνητούς. Σύμφωνα λοιπόν με τον στοχαστή «οι θνητοί κατοικούν»: α) καθόσον σώζουν την γη, β) καθόσον δεξιώνονται τον ουρανό ως ουρανό, γ) καθόσον προσδοκούν τις θεότητες ως θεότητες, δ) καθόσον άγουν την ιδιαίτερη ουσία τους προς ένα καλό θάνατο (σελ.39-40).

2. Κατά ποιά έννοια το κτίζειν ενέχεται στο κατοικείν;

Για να απαντήσει στο δεύτερο ερώτημα ο συγγραφέας επεκτείνει το πεδίο του συλλογισμού του εισάγοντας τις έννοιες του τόπου και του χώρου.

Κάθε κτίσμα γέφυρα, αυτοκινητόδρομος, σιδηροδρομικός σταθμός φανερώνει και ταυτόχρονα οργανώνει το τετραμερές δημιουργώντας τη βασική προϋπόθεση της συνύπαρξης και της επαφής με τους άλλους. *«Έτσι λοιπόν αυτό που συμβαίνει πρωταρχικά δεν είναι το γεγονός ότι η γέφυρα στήνεται σε έναν τόπο, αλλά το γεγονός ότι από την ίδια την γέφυρα γεννιέται καταρχάς ένας τόπος»* (σελ.51). Με άλλα λόγια τα κτίσματα είναι αυτά που προκαλούν τη γέννηση ενός τόπου, και *«συνεπώς, οι χώροι προσλαμβάνουν την ουσία τους από τους τόπους και όχι από «τον» χώρο»* (σελ.53).

Συνεπώς, «ο χώρος δεν είναι για τον άνθρωπο κάτι το οποίο βρίσκεται απέναντι του». «Χώροι διανοίγονται όταν αφήνονται να εισέρθουν στο εσωτερικό του άνθρωποι» (σελ.61). Μόνο όταν μπορέσουμε να συλλάβουμε τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις τρεις έννοιες θα μπορέσουμε να συλλάβουμε τη βαθύτερη σημασία του κατοικείν, να αντιληφθούμε δηλαδή ότι «μόνο όταν δυνάμεθα να κατοικούμε μπορούμε να κτίζουμε» (σελ.69).

3. Σε τι κατάσταση βρίσκεται το κατοικείν στην επισφαλή εποχή μας;

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα βρίσκεται στην ξεκάθαρη δήλωση του Heidegger ότι «η καθαυτή ανάγκη εν σχέση προς το κατοικείν δεν συνίσταται πρωταρχικά στην έλλειψη κατοικιών». [...] αλλά «στο γεγονός ότι οι θνητοί [...] πρώτα πρέπει να μάθουν να κατοικούν» (σελ.75). Στηριζόμενος λοιπόν στην απάντηση που δόθηκε στο προηγούμενο ερώτημα, ο Heidegger επαναλαμβάνει ότι η αντιμετώπιση της ανεσιτότητας δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με την ανέγερση περισσότερων κατοικιών, αλλά με την προσαγόρευση να εισέρθουν οι άνθρωποι στον χώρο του κατοικείν, στο χώρο δηλαδή που το κτίζειν αφουγκράζεται το σκέπτεσθαι.

Στη διάλεξή του ο Heidegger, υπαινισσόμενος την υποχώρηση του τόπου έναντι του χώρου και του κατοικείν έναντι του κτίζειν, ως βασικό γνώρισμα των δυτικών κοινωνιών, επαναφέρει τη στενή σύνδεση μεταξύ οντολογίας και τοπολογίας. Μέσα από την επιχειρηματολογία του μας προσκαλεί ουσιαστικά να συλλογιστούμε το *είναι* ως κάτι που μπορεί να φανερωθεί και να αναπτυχθεί μέσα στο χώρο, μέσα από τη συναίρεση του τετραμερούς σε τόπο, μέσα από το κατοικείν ως μέριμνα. Υποστηρίζοντας στη πραγματικότητα ότι η αλλαγή δόμησης και θεώρησης του χώρου άλλαξε τη φύση της συλλογικότητας εν γένει, μας προσκαλεί μέσα από το κατοικείν

στον κόσμο ως ένα ενιαίο όλον, να περάσουμε από το ratio operandi της λειτουργικότητας στο ratio essendi της συμβίωσης, από το παθητικό στο ιστορικά ενεργό υποκείμενο.

Με την πρώτη ματιά, το έργο «Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι» φαίνεται τουλάχιστον άσχετο με τον χώρο της εκπαίδευσης. Το ερώτημα που γεννάται συνεπώς είναι τι θέση έχει, σε ένα περιοδικό που αφορά στην εκπαίδευση, μια διάλεξη η οποία εξ αρχής απευθυνόταν σε αρχιτέκτονες, η οποία μέχρι σήμερα κατά κύριο λόγο εξακολουθεί να παραμένει δεσμευμένη στα αμφιθέατρα της αρχιτεκτονικής και που σε τελική ανάλυση αναφέρεται στη σχέση του ανθρώπου με τον χώρο;

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα γίνεται πιο φανερή εάν συλλογιστούμε την σύνδεση ανάμεσα στην οντολογική διάσταση του κτίζειν και του κατοικείν και στην οντολογική διάσταση της εκπαίδευσης. Όσον αφορά στη πρώτη παράμετρο είναι φανερό, ότι το κτίζειν, ήδη από την εποχή της νεωτερικότητας όχι μόνο έχει πάψει να αφορά αποκλειστικά στα υλικά οικοδομήματα, αλλά είναι πρωτίστως πολιτικό, θεσμικό και πολιτειακό και μάλιστα σε μια κλίμακα πρωτόγνωρη, εάν τοποθετήσουμε τα παραπάνω σε ευρωπαϊκό ή σε παγκόσμιο επίπεδο. Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο το κτίζειν αποκτά μια νέα διάσταση περισσότερο νοητή, νοερή και ψυχολογική, παρόμοια με αυτήν της ποιητικής του χώρου του Bachelard, καλούμενη να επιτελέσει τις ίδιες λειτουργίες με το υλικό κτίζειν του παρελθόντος.

Εάν περάσουμε στην συνέχεια στην οντολογική διάσταση της εκπαίδευσης, παραμερίζοντας τον λειτουργικό χαρακτήρα που έχει υποδυθεί τα τελευταία χρόνια, θα θυμηθούμε ότι πρωταρχικός της στόχος είναι η ανάδειξη της ιερότητας στην σχέση μας

με τον κόσμο και τους Άλλους, η ανθρωπολογική διάσταση του βιωμένου και σημασιοδοτημένου χωροχρόνου. Καλείται λοιπόν η εκπαίδευση μέσα από το *συντακτικό υποκείμενο των γεγονότων, των σχέσεων, των προβολών, των δυνατοτήτων* (Μαρκούζε, 1963:153), μέσα από τα ανταγωνιζόμενα αστικά και συνεπώς εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, μέσα από τη συγκεχυμένη αντίληψη του χώρου και του χρόνου και ως εκ τούτου της επικοινωνίας εκτός του βιωμένου χώρου και χρόνου, να περάσει από τη λειτουργικότητα της επιβίωσης στην οντολογία της συμβίωσης μέσω του κατοικείν.

Όπως ακριβώς η έλλειψη ανεσιτότητας δεν αντιμετωπίζεται με την ανέγερση περισσότερων κατοικιών, το ζήτημα της εκπαιδευτικής πολιτικής δεν λύνεται με τη δημιουργία περισσότερων θεσμών. Εδώ ακριβώς η οντολογική διάσταση του κατοικείν ως συνθήκη μέριμνας για τους άλλους και προσωπικής ευθύνης για το τετραμερές του Heidegger, έρχεται να συναντήσει την οντολογική διάσταση της εκπαίδευσης του Καστοριάδη, όχι ως αντανakλαστικής, τεχνικής ή ορθολογικής λειτουργίας, αλλά ως πράξης μέσα σε ένα κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο «*συνύπαρξης*».

Σε μια εποχή που η εκπαίδευση είναι αντικείμενο πειραματισμών, που η οικονομική και διαχειριστική λογική της αγοράς και των επιχειρήσεων λειτουργούν ως οδηγητικοί άξονες ποιότητας, το έργο του Heidegger έρχεται με τον πιο απλό και αβίαστο τρόπο να συνδέσει την οντολογική διάσταση του κατοικείν, με την οντολογική διάσταση της εκπαίδευσης επαναφέροντας στο προσκήνιο το κατοικείν ως το χαμένο κομμάτι του πάζλ, ως τρόπο να αντιμετωπίσει η εκπαίδευση το βάρος και την πολυπλοκότητά της σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο και παγκοσμιοποιημένο γίγνεσθαι.

Σε ένα κόσμο που διανύει μια βαθιά περίοδο ιστορικής αλλαγής και του οποίου οι αυθεντίες και βεβαιότητες του παρελθόντος καταρρέουν η μια μετά την άλλη, όχι μόνο

η ευρωπαϊκή αλλά και οι εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές καλούνται να αποφύγουν την οντική προσέγγιση και τα οντολογικά άλματα και να επαναφέρουν το ερώτημα του κατοικείν στο επίκεντρο του προβληματισμών τους, λαμβάνοντας υπόψη ότι *οι άνθρωποι πρέπει πρώτα να μάθουν να κατοικούν*. Σε διαφορετική περίπτωση, διατρέχουμε τον κίνδυνο να *βρεθούμε αντιμέτωποι με αυτή την απεγνωσμένη στιγμή κατά την οποία ανακαλύπτουμε ότι αυτή η αυτοκρατορία, η οποία μας είχε φανεί ως το θαύμα όλων των θαυμάτων, δεν είναι παρά ένα απέραντο, άμορφο ερείπιο...* (Calvino 1997:5).

Βιβλιογραφία

Bachelard Gaston. 1969. *The poetics of space*. New York. Beacon.

Calvino Italo. 1997. *Invisible cities*. London. Vintage.

Καστοριάδης Κορνήλιος. 1981. *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*. Αθήνα. Κέδρος.

Κονιδάρι Βικτωρία

Μεταδιδάκτορας

Πανεπιστήμιο Πατρών